

Daniela SOREA

PARADOXUL LOCUIRII URBALE*

Așezarea omului în spațiu nu este axiologic neutră. Clar conturată în culturile tradiționale, legătura omului cu mediul în care locuiește s-a estompat în modernitate și postmodernism. Această estompare este sursă de disconfort existențial. Pentru Max Weber, orașul preindustrial reprezenta șansa manifestării depline a omului rațional și liber. Orașul contemporan, rezultat al unei excesive valorizări a raționalității, este însă, paradoxal, piedică în calea unei astfel de manifestări. Prezenta lucrare așează față în față raportarea tradițională a omului la mediu și raportarea occidentalului contemporan la orașul în care locuiește, semnalând dimensiunile alienante ale celui din urmă.

Numai pentru experiența profană, arată Mircea Eliade în *Sacrul și profanul*, spațiul este omogen și neutru. Pentru omul religios, spațiul sacru – singurul real – se opune întinderii informe. Tehnicile de orientare sunt tehnici de conturare a spațiului sacru. Sacrul se manifestă în centrul lumii. În fapt, manifestarea lui dă lumii un centru. Ritualul de construire a unui spațiu sacru este eficient în măsura în care reproduce lucrarea zeilor. În societățile tradiționale, Cosmosul, ca spațiu locuit, se opune Haosului, pentru că a fost în prealabil consacrat. *Homo religiosus* simte nevoia de a trăi mereu în Centru. Pentru el țara, orașul, sanctuarul și locuința sunt, fiecare în parte și simultan, imaginea universului și Centrul Lumii.

Omul religios asumă un mod specific de a fi în lume, mod ce presupune existența sacralului care transcende lumea aceasta, dar se manifestă prin ea, sanctificând-o și făcând-o reală. În acest mod existența umană își actualizează potențele în măsura în care, religioasă fiind, participă la realitate. Omul areligios al lumii moderne se așează într-o nouă situație existențială. Refuzând transcendența, se face pe sine desacralizându-se și desacralizând lumea. Existența lui tragică nu este, socotește Eliade, lipsită de măreție. Dar pierderea capacității de a trăi conștient religia reprezintă pentru om o nouă cădere.

Nu numai sensibilitatea conștientă, ci și inconștientul își are formele sale de intuiție, arată Lucian Blaga în *Orizont și stil (Trilogia culturii, I)*. Orizonturilor intuitive ale conștiinței, kantiene și indeterminate, li se adaugă orizonturile determinate ale inconștientului. Inconștientul, organic solidar cu acestea, dă relief și adâncime conștiinței. Personalitatea este modalitatea de manifestare în conștiință a orizonturilor inconștientului, cu predilecție în creațiile spirituale.

Orizontul spațial inconștient are funcție plastică și determinantă, este *spațiu-matrice*, susține Blaga în *Spațiul mioritic (Trilogia culturii, II)*. În cazul românilor, acesta se conturează ca *spațiu mioritic*, înalt și ondulat, în succesiune de plaiuri. În acord cu acest orizont spațial inconștient se așează în peisaj casele românești, nici înalte și nici întinse, și se unduiește doina. Blaga semnalează dragostea organică de pitoresc a românilor, simțul măsurii și discreția dezvăluite de analiza ornamenticii tradiționale românești. Românului îi este proprie, în mod definitoriu, nostalgia plaiului. În felul acesta, peisajul îi schițează liniile de forță ale spațiului-matrice, devenind apoi, eventual, receptacol al plenitudinii lui sufletești.

Cultura, mai arată Blaga în *Geneza metaforei și sensul culturii (Trilogia culturii, III)*, este metaforă și stil. Creația culturală este o plâsmuire metaforică ce poartă constitutiv o pecete stilistică. Categoriile inconștientului se solidarizează într-un cosmoid stilistic. Etnicul se definește ca sumă elastică de categorii abisale.

La români, Răsăritul și Sudul au conotații pozitive, în timp ce Nordul și Apusul au conotații negative, arată Ernest Bernea în *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*. Dreapta este asociată

* Comunicare susținută la ediția a VI-a a Sesiunii științifice „Țara Bârsei” (2007)

celor corecte, sănătoase și pure, iar stânga, celor impure și magicului. Estul este direcția cea mai importantă în societățile străvechi. În creștinism, locurile consacrate, edificiile sunt ridicate prin corelarea direcției punctului de răsărit al soarelui cu ziua sfântului protector. În Oltenia, moșia satului se întinde cât se aude din centrul vetrei acestuia, toaca și copiilor li se administra, până în secolul trecut, o bătaie rituală la hotar. Curtea este limitată social, material și magic.

Venind din spațiul cultural românesc, aceste abordări ale relației dintre om și locul în care viețuiește se așează în proximitatea perspectivei heideggeriene asupra locuirii.

Construirea, arată în studiul *Construire, locuire, gândire* Martin Heidegger, strălucit învățacel al fenomenologului Edmund Husserl, are drept scop locuirea ca modalitate specifică de a fi a omului pe pământ. *A construi (bauen)* înseamnă în limba germană deopotrivă *a cultiva și a edifica*. Locuind, omul se raportează simultan și unificator la pământ, la cer, la divin și la omenesc. Locuind, omul ocrotește așezarea tetradică a lucrurilor în lume, adică le îngrijește, le cultivă pe cele invitate de la sine și edifică lucruri noi. Locul este un spațiu pe care omul îl orânduiește trasându-i limite. Construcțiile sunt lucruri care, ca locuri, îngăduie și oferă așezare. Ele cuprind în esența lor raportarea locului la spațiu și raportarea locului la om. Sălășluind în preajma lucrurilor și a locurilor, omul orânduiește implicit spațiile, locuind. Construirea nu dă formă spațiului, ci își ia regulile de formare din locuire. Esența construirii constă în oferirea de locuire, ca trăsătură fundamentală a Ființei în conformitate cu care muritorii sunt. Oamenii trebuie să învețe locuirea, arată Heidegger. A aduce locuirea în plenitudinea esenței sale înseamnă a construi pornind de la locuire și a gândi pentru locuire.

Dinspre fenomenologie și existențialism, orașul occidental contemporan nu este locul cel mai potrivit locuirii autentice. Nepotrivirea este tributară expansiunii mecanizării în soluționarea problemelor de confort urban și predilecției pentru tratarea creșterii orașelor în termenii urbanismului progresist.

În *Orașele în mișcare*, la sfârșitul anilor '60, Arnold Toynbee enumera caracteristicile orașului tradițional. Locuitorii acestuia nu-și pot produce toate alimentele necesare și orașul e legat printr-o rețea eficientă de transport de hinterlandul agricol sau de o altă zonă producătoare de alimente. În schimbul acestora, orașul oferă produse manufacturiere și servicii comerciale, juridice, medicale, religioase ori administrative. Orașul trăiește cât timp există un echilibru între ceea ce primește și ceea ce oferă. În oraș, densitatea populației este mare și circulația se desfășoară preponderent pietonal. Majoritatea orașelor tradiționale deserveau ca târguri o zonă rurală ce putea fi parcursă dus-întors într-o zi și aveau fortificații la nivelul apei sau solului. Cea mai importantă clădire din oraș era catedrala, moscheia, biserica ori templul.

Industrializarea a provocat apariția unui altfel de oraș. Acesta din urmă, numit de Toynbee *mecanizat*, se poate extinde, ieșind din granițe și invadând zonele agricole. Posibilitatea de extindere dincolo de fortificații și întinderi accesibile pietonal este rezultatul mecanizării transporturilor. Treptat, în orașul mecanizat zidurile își schimbă funcția, nemaiapărând orașul de câmpuri, ci zonele verzi de betoane.

Toynbee indică slăbiciunile orașului mecanizat. Prima dintre acestea este legată tocmai de mecanizarea transportului urban. Aceasta devine treptat, din factor de extindere, factor de constrângere, inducând pericolul sufocării centrelor orașelor. Aglomerarea din traficul pietonal este înlocuită cu aglomerarea circulației, sursă de oboseală, încordare psihică și timp pierdut. Creșterea continuă a numărului de autoturisme în oraș anulează avantajele mecanizării transportului. Suplimentând presiunile traficului urban, dificultățile de extindere într-un spațiu deja construit determină exodurile spre periferii ale rezidenților cu oarecare pretenții, ale instituțiilor și întreprinderilor. În felul acesta, nucleele istorice ale orașelor decad treptat.

O altă slăbiciune a orașului mecanizat o constituie *slums*-urile, zonele rezidențiale sărace și murdare ale acestuia. Toynbee identifică patru tipuri de astfel de zone. Este vorba, în primul rând, de ghetoul din zona rezidențială inițială a orașului, aglomerare de case și blocuri proiectate pentru locuitori lipsiți de pretenții. Apoi există locuințele celor înstăriți, părăsite de aceștia în favoarea confortului din noile zone rezidențiale și ocupate peste limita de salubritate de către oameni cu venituri mici și foarte mici. Aceștia li se adaugă, de asemenea, orașelele de cocioabe dintre cartierele pretențioase ale orașului și, respectiv, cocioabele de la periferie.

Aceste slăbiciuni favorizează perceperea orașului ca zgomotos, lipsit de sufl și greu de iubit. Aceia care își îngăduie, tind să se îndepărteze de oraș, lăsându-l celor săraci. Întrucât este locuită de familii cu venituri tot mai mici, zona rezidențială urbană se degradează treptat.

Orașul tradițional, concluzionează Toynbee, e asemeni unei roți solide, prinsă în cercul ei de metal și având un ax central. Orașul actual, moștenind orașele mecanizate, are o alcătuire inelară sau multinelară. Centrul orașului contemporan, neaccessibil sau greu accesibil și negrijit, nu mai e viu.

Expresia arhitecturală a orientării pragmatice a modernității, apetența acesteia pentru dezvoltare industrială, eficiență și raționalitate, o constituie urbanismul progresist. În accepțiunea reprezentanților acestuia, programatic expusă în *Carta de la Atena* (1933), creșterea orașelor înseamnă oțel și beton, standardizare și mecanizare. Oamenii sunt, peste tot în lume, la fel. Există câteva nevoi umane fundamentale, nevoi ce atașează patru funcțiuni ale orașului: de locuire, de muncă, de circulație și de cultivare a corpului și spiritului. Urbanismul progresist propune separarea netă a perimetrelor urbane aferente îndeplinirii acestor funcțiuni, proiectarea unor edificii-prototip înalt specializate, construirea pe înălțime și independența căilor de comunicație de volumele construite. Urbanismul progresist, arată Fr. Choay în *Urbanismul. Utopie și realități*, pledează pentru independența spațiului construit de cadrul său geografic, în numele așezării rațiunii în slujba eficienței. Omului îi priește ordinea, igiena, soarele și helioterapia, mișcarea și verdeța. În numele acestora, strada, loc de întâlniri indezirabile și plin de promiscuitate, aglomerată și poluată, este exilată din peisajul urban. Urbaniștii pregătesc omului-tip două variante de locuire, relativ departe de căile largi de comunicare: o casă joasă, locuință individuală sau destinată unui număr mic de locuitori și, respectiv, imobilul colectiv uriaș, alăturând apartamente identice, rigid compartimentate funcțional.

Urbanismul progresist a fost criticat din perspectiva rolului său mutilant și alienant. Criticii, arată Choay, au vorbit despre aservirea omului de către mașină, despre monotonicitate și astenie, despre spațiul gol ca sursă pentru disocieri mentale. Amenajarea igienică și organizarea rațională a spațiului urban nu sunt suficiente pentru a-i asigura individului sentimentul de siguranță și libertatea. Planificarea urbană ce îl pune pe locuitor în fața unui fapt împlinit e traumatizantă. Locuitorul nu a participat la elaborarea planului orașului său și nu are posibilitatea răspunsului contestatar. Mai mult, pentru el, spațiul construit este lipsit de lizibilitate, nu poate fi încărcat cu semnificații.

Criticile acestea nu au împiedicat, ci au însoțit proliferarea modelului progresist. Zonele urbane astfel desenate s-au înmulțit spectaculos. Suprapusă pe mecanizarea vieții urbane, apetența aceasta a edililor contemporani pentru raționalizare excesivă și exclusivă a satisfacerii nevoilor generale umane conturează caracterul paradoxal al locuirii urbane. Din mediul cel mai potrivit pentru cultivarea dimensiunii raționale a umanului, orașul, edificat în numele raționalului, își pierde tocmai acest statut.

Un oraș lipsit de centru viu își împinge locuitorii într-o situație contradictorie. Orașeanul contemporan nu dorește să trăiască în inima orașului. Fugind cât mai departe posibil de acesta, se socotește totuși și se declară cetățean.

Orașul lipsit de centru viu pune, apoi, locuitorilor lui o problemă de asumare a identității. Catedrala ori templul din centrul istoric al orașului nu mai reprezintă decât pentru o foarte mică parte dintre locuitorii acestuia cea mai importantă clădire. Pentru ceilalți, după structurarea lor ocupațională și după modalitățile preferate de petrecere a timpului liber, una sau alta dintre clădirile orașului devine, pentru o vreme, foarte importantă. A spune că în jurul acesteia se organizează viața individului înseamnă însă a-l aborda reduționist pe acesta. Orășeanul contemporan lucrează undeva, se recrează ori se cultivă altundeva și locuiește în cu totul altă parte. Cu cât sunt mai multe locurile din oraș cărora le atașează timp consumat și preocupări, cu atât e mai greu de identificat un centru al lumii lui. Chiar locuința proprie e greu atașabilă ideii de centru. În cele mai multe cazuri, e locul relativ confortabil, eventual mobilat modern și impersonal, unde membrii familiei dorm. În felul acesta, *drumul spre centru* devine un drum oarecare.

Grija pentru satisfacerea eficientă a trebuințelor general umane a umplut orașele lumii de edificii asemănătoare. Independente de așezarea localităților în mediul lor geografic și nepurtând, în estetica lor tehnică, amprenta niciunui orizont inconștient, aceste edificii neutre nu favorizează desfășurarea oricărei matrice stilistice și a tuturor. Dimpotrivă, neoferind puncte de sprijin, nu îngăduie nicio asumare culturală creatoare. Gândite a fi casă pentru oricine, clădirile noi ale orașelor le refuză orășenilor sentimentul de *acasă*. Dincolo de disconfortul alienant pe care-l generează, acest refuz semnaleză o altă, și mult mai severă, problemă de identitate. Imposibilitatea manifestării creatoare este, în accepțiunea lui Blaga, abatere a omului – firesc de trăitor *întru mister și pentru revelare* – de la rostul său de a fi.

Nici față de direcțiile cardinale orășeanul occidental contemporan nu se mai poate așeza în modul tradițional. Greu identificabile în spațiul relativ omogen construit, aceste direcții își pierd încărcătura semnificativă în favoarea celor valorizate individual și pragmatic. Citadinul obișnuit s-ar putea să nu știe de unde răsare și unde apune soarele în orașul său, dar știe cum poate ajunge în modul cel mai potrivit acolo unde dorește să ajungă. Uneori, nici nu știe dacă și când a apus soarele.

Toate aceste aspecte ale locuirii urbane micșorează șansele socotirii ei drept heideggerian autentică. Crescut după reguli și în modalități greu asumabile, orașul contemporan mai degrabă își locuiește locuitorii decât se lasă locuit. În plin proces de transformare treptată a suprafeței terestre locuibile în zonă urbană, implicat în plin proces de transformare a omului ca specie în ființă urbană, așa cum susține în lucrarea mai sus menționată A. Toynbee, problema locuirii autentice își dezvăluie întreaga încărcătură antropologică. *Ecumenopolis*, orașul planetar, fie se va contura după un alt model decât cel al urbanismului progresist, fie va forța o mutație la nivelul umanului. Alt fel de oameni acolo, acasă.

Bibliografie:

- Bernea, E., *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, București, Ed. Humanitas, 1997.
- Blaga, L., *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, Ed. Humanitas, 1994.
- Blaga, L., *Orizont și stil*, București, Ed. Humanitas, 1994.
- Blaga, L., *Spațiul mioritic*, București, Ed. Humanitas, 1994.
- Choay, Fr., *Urbanismul. Utopie și realități*, București, Ed. Paideia, 2002.
- Eliade, M., *Sacral și profanul*, București, Ed. Humanitas, 2006.
- Heidegger, M., *Originea operei de artă*, București, Ed. Univers, 1982.
- Toynbee, A., *Orașele în mișcare*, București, Ed. Politică, 1979.

The Paradox of Urban Living

Abstract

The connection between man and his environment was clearly shaped in traditional cultures but vanished during modernism and postmodernism. Mircea Eliade, Lucian Blaga and Ernest Bernea are those underlining the features of that connection. Having roots in the Romanian cultural area, their approaches come near Heidegger's view on living.

Martin Heidegger stipulates in the study *Construction, living and thinking* that, by living, the man relates simultaneously to the earth, sky, divinity and humane. By living, the man nurtures the placement of things around him, cultivates them and issues new things. Simply by living, the man puts an order to the areas.

The result of the industrialization is the *mechanical* town, different from the traditional town as it is shown by Arnold Toynbee in *Cities in movement* – indicating its weaknesses. These weaknesses make the city look noisy, heartless and difficult to love. Those who can afford to leave this area do it, and let the poor people continue to live there. The downtown of the contemporary city is no longer alive and proves to be not accessible.

The architectural term of the pragmatic orientation of modernity, its favoritism for industrial development, efficiency and rationality, is represented by the *progressive urbanism*. The growth of the cities can only be understood as steel and concrete, standardization and mechanization. Everywhere around the world, people are the same. In order to rationally and efficiently satisfy their needs, one should adopt urban solutions, that are generally valid. The progressive urbanism has been criticized because of his alienating character. Such criticism does not stand in the way but supports the progressive model.

The consequences of the mechanic urban life and the success of the progressive urbanism shapes the paradoxical character of urban living. Out of the most proper environment for cultivating the rational side of the human spirit, the city loses its status – although it has been originally created in the name of rationalism.

Since the process of transforming the earth into urban dwelling is developing, the issue of actual living raises questions of genuine anthropological nature.